

Increasing transparency in judicial and investigation activities

Kamoliddin MAVLANOV¹

Tashkent State University of Law

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2022
Received in revised form
20 July 2022
Accepted 25 August 2022
Available online
15 September 2022

Keywords:

transparency, clarity,
openness, investigative
secrecy

ABSTRACT

In this article, the author conducted research in this area from the point of view of research scientists. The author also compared and analyzed such concepts as transparency, disclosure of information in conduct of criminal cases, and at the end gave suggestions and recommendations for improving legislation.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss8/S-pp279-284>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Суд-тергов фаолиятида шаффофликни кучайтириш

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

шаффофлик,
транспарентлик,
ошкоралик, очиқлик,
тергов сири.

Мазкур мақолада жиноят ишлари юритувида шаффофликни таъминлаш, дастлабки терговда ва суриштирувда ошкораликни кафолатлаш муаммолари, ишларни судда кўришда очиқликни амалга ошириш тартиби бу соҳада илмий изланиш олиб борган тадқиқотчи олимларнинг қарашлари билан ўрганилган. Шунингдек, муаллиф жиноят ишлари юритувида, шаффофлик, транспарентлик, ошкоралик каби тушунчаларни ўзаро солиштирган ҳолда таҳлил қилган ва унинг якунида қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар бериб ўтган.

¹ Senior lecturer, PhD Tashkent State University of Law, Tashkent, Uzbekistan
E-mail: kamoliddin.mavlanov@gmail.com

Повышение прозрачности в судебно-следственной деятельности

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

прозрачность,
транспарентность,
открытость, следственная
тайна.

В данной статье автор с точки зрения ученых-исследователей, проводил научные исследования в этой области. Также, автор сравнил и проанализировал такие понятия, как прозрачность, раскрытие информации при ведении уголовных дел, и в конце дал предложения и рекомендации по совершенствованию законодательства.

Жиноят процессида “ошкоралик”, “шаффофлик” атамаларини умумлаштирган ҳолда “транспарентлик” сўзидан ҳам кенг фойдаланилади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатига кўра, “ошкоралик” – ошкора хусусиятга эгалик, очиқ-ойдинлик маъноларини, “очиқлик” эса очиқ эканлик, равшанлик, ошкоралик маъноларини англатади [1]. Шаффофлик (транспарентлик) гуманитар ва ижтимоий жиҳатдан очиқликни, мулоқотни ва ҳисобдорликни англатса, ижтимоий шаффофлик – жамият ҳар бир аъзосининг жамият ҳақида ҳаққоний маълумот олиш имкониятини англатади, тадбиркорлик шаффофлиги – ваколатли манфаатдор шахсларга корхона тўғрисида ҳаққоний маълумотни тақдим этишдир.

Жиноят ишлари юритувида шаффофлик ва ошкораликни таъминлаш бугунги дунёда шахс ҳуқуқларини кафолатлашнинг муҳим воситасига айланган. Жумладан, суд-тергов фаолиятининг шаффофлиги ва ошкоралигини таъминлаш, жиноят ишлари бўйича иш юритувда жамоатчилик иштироки институтини кучайтириш масаласи жиноят процессида шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг ишончли кафолатини таъминлаш механизми сифатида бу соҳада амалга ошириладиган ислохотларнинг асосий йўналишларидан бирига айланган. Шунингдек, бу масала инсон ҳуқуқлари бўйича Европа судининг қарорларида ҳам алоҳида тушунтириб ўтилган.

Жиноят процессида транспарентлик масаласи миллий ва хорижий процессуалист олимлар томонидан доимий равишда ўрганилиб келинмоқда. Брайн А.Жексонга кўра, транспарентлик ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва фуқаролар ўртасидаги уларни бир-бирига яқинлаштирувчи восита бўлиб, халқда мазкур орган вакилларига нисбатан ишончнинг шаклланишига ва ошишига олиб келади [2]. Бошқа манбаларда эса унга ҳуқуқни қўлловчи органлар фаолиятини назорат қилиш усулларида бири сифатида таъриф берилган [3]. А.В.Смирнов одил судловнинг транспарентлигини суд ишлари юритуви устидан фуқаролик жамияти назоратини олиб боришнинг зарурий шарти [4] сифатида ўрганган бўлса, Н.В.Сыч транспарентлик нафақат ҳуқуқий, балки сиёсий аҳамиятга ҳам эга эканлигини асослаб берган [5]. Умуман олганда, шаффофлик фуқаролар, фуқаролик жамияти институтлари ва одил судлов тизими ўртасидаги икки томонлама алоқани мустаҳкамлаб, жиноят-процессуал қонунчилигининг вазифаларини самарали ҳал этишга ёрдам беради. Юқоридагилардан келиб чиқиб, хулоса қиладиган бўлсак, жиноят ишлари юритувида транспарентлик бу ҳар қандай манфаатдор шахсга бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига зарар етказмаган ҳолда

жиноят иши доирасида маълумот олиш имкониятини таъминловчи қонунчиликда мустақамланган қоидалар тизимидир.

Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро Пактда (14-моддада) ҳам ошкоралик судда ишларни юритишга дахлдор бўлиб, унга кўра ҳар ким ўзининг ишини очиқ ва адолатли судда кўриб чиқилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга. Мазкур очиқлик жамоат тартиби, ахлоқ қоидалари, шахсий ҳаёт ёки давлат сири билан боғлиқ ҳолатлардагина чекланиши мумкин [6]. Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Европа конвенцияси иш юритишдаги ошкоралик ва шаффофликни адолатли **суд муҳокамасига нисбатан** қўллаган (6-модда). Фақат судлар фаолиятининг шаффофлигини таъминлаш орқали жиноят ишлари юритувидаги транспарентлик муаммосини ҳал этиб бўлмайди. Айнан судгача бўлган даврда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига дахлдор бўлган процессуал ҳаракатлар амалга оширилади. Шундай экан, судгача бўлган жиноят-процессуал фаолият ҳам умумэътироф этилган халқаро стандартларга мувофиқ бўлиши, шунингдек, жамоатчилик назорати фаоли ишлаши зарур. Афсуски, бу масала фанда кам сонли процессуалист олимлар томонидан тадқиқ этилган.

Миллий жиноят-процессуал қонунчилигимизда ҳам шаффофлик, ошкоралик масаласи судлар фаолиятига нисбатан қўлланилади. Дастлабки терговнинг умумий шартларидан бирида терговчи жиноят ишидаги барча маълумотларни ёки унинг муайян қисмидаги маълумотларни ошкор қилинмайдиган деб эътироф этишга ҳақли эканлиги, ана шу асосда у тергов ҳаракатларида иштирок этаётган ёки тергов ҳаракатларини бажаришда ҳозир бўлган ёхуд тергов материаллари билан танишаётган шахслардан уларнинг зиммасига ишда мавжуд бўлган маълумотларни унинг рухсатисиз ошкор қилмаслик тўғрисида мажбурият юклатилгани ҳақида тилхат олиши мумкинлиги белгилаб қўйилган (ЖПК 353-модда). Демак, терговга оид маълумотлар фақат терговни олиб бораётган мансабдор шахснинг розилиги билан эълон қилинади. Бу эса дастлабки терговда транспарентликни таъминлаш масаласи жиноят ишини юритишга масъул шахснинг хоҳишига боғлиқ эканлигини кўрсатади.

Аксарият манбаларда процессуалист олимлар дастлабки тергов ёки суриштирув эмас, айнан ишни судда кўриш босқичининг шаффофлигини ошириш юзасидан илмий изланишлар олиб боришган. Жумладан, Б.Жамоловнинг таъкидлашича, ошкоралик биринчидан, бевосита суд жараёнида жамоатчилик ва оммавий ахборот воситаларининг иштирокига, иккинчидан, суд томонидан қабул қилинган қарорларнинг қандай тартибда эълон қилинишига тааллуқлидир [7]. Д.Арипов фикрича, суд ҳокимиятининг ошкоралиги процессуал қонунчиликда суд ишларини юритиш принципи сифатида фақат суд муҳокамасига нисбатан қўлланилади, “шаффофлиги” эса очиқлик ва ошкораликнинг натижаси ўлароқ, суд тизимида коррупцияга барҳам беришни назарда тутувчи, судлар фаолиятини фақат қонун талабларига риоя қилган ҳолда амалга ошириш, унинг фаолиятига ахборот-коммуникация технологияларини жорий қилиш ва жамоатчилик иштирокини таъминлаш орқали судлар фаолияти ҳақида ишончли маълумотга эга бўлиш ҳолатидир [8]. А.А.Тарасов ҳам шаффофлик ва ошкоралик тушунчаларининг фарқи бўйича шунга ўхшаш мазмунда фикр билдирган [9]. Ўзбекистон Республикаси Олий суди пленумининг “Суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги қарори [10] суд муҳокамаси

ошкоралигини процесс иштирокчиси бўлмаган шахсларга, шу жумладан, оммавий ахборот воситалари вакилларига суд мажлисида қатнашиш имконияти берилиши билан боғлаган. Жиноят-процессуал қонунчилигимизда мазкур тушунчаларнинг аниқ фарқлари юзасидан тушунтириш берилмаган.

Жиноят ишларини юритишда шаффофликни таъминлаш масаласи бугунги кунда бутун дунёда, шунингдек Ўзбекистонда ҳам ўзининг долзарблигини йўқотгани йўқ. Жиноят-процессуал кодексда бу масала алоҳида принцип сифатида мустақкамланмаган. Бу қонунда на дастлабки тергов, суриштирувнинг ва на суд муҳокамасининг умумий шартларида кўрамиз. Бунинг сабабини **тергов сирини сақлаш** билан изоҳлаш мумкин. Шу нарсани инобатга олиш керакки, давлат одил судловнинг шаффофлигини таъминлашга ҳаракат қилса, иккинчи томондан жамоа ёки алоҳида шахсларнинг манфаатлари юзасидан **шаффофликни чеклашга** ҳам мажбур. Тергов сирининг айнан нима эканлиги, ўз ичига нималарни қамраб олиши қонунчилигимизда аниқ тартибга солинмаган. А.В.Крылов айнан шу масалага тўхталиб, тергов сири тахминан қандай масалаларни ўз ичига олишини тушунтириб ўтган [11]: 1) тергов версияларини шакллантиришга оид маълумотлар; 2) гумон қилинувчи, айбланувчи иштирокисиз ўтказилган тергов ҳаракатлари натижасида олинган далиллар; 3) процесс иштирокчилари хавфсизлигини таъминлаш чоралари ҳақидаги маълумотлар; 4) тергов тактикаси тўғрисидаги маълумотлар; 5) терговни амалга оширувчи мансабдор шахслар шахси ва яшаш жойи тўғрисидаги маълумотлар; 6) алоҳида гувоҳ, жабрланувчилар тўғрисидаги маълумотлар; 7) процесс иштирокчиларининг қариндошлари ва яқинлари тўғрисидаги маълумотлар. Л.Черепанова эса булардан ташқари хизмат сири, тижорат сирини ҳам ошкор этилиши мумкин бўлмаган маълумотларга киритган [12]. Мазкур олимлар фикрларига қўшилган ҳолда айтиш мумкинки, шаффофликни таъминлашда фуқаро ҳамда жиноят ишини юритишга масъул шахс манфаатларининг мувозанати ҳам инобатга олиниши жуда муҳим.

Жиноятни фош қилиш ва унинг тергови, аниқ ҳолатларда ишни тугатиш ва давлат айблов ҳокимиятининг айбловдан воз кечиши тергов сири сақланишини талаб қилиши мумкин. Бу каби фаолият эса ахборот ёки маълумотлар етишмовчилиги муаммосига бориб тақалади. Мазкур турдаги тактик ҳаракатлар тезкорлик билан ҳаракат қилишни талаб этади. Тергов сирига риоя қилиниши биринчи навбатда, жиноятга алоқадор бўлиши мумкин бўлган процесс иштирокчиларининг шахсий ҳаётига доир маълумотларнинг махфийлигини таъминлаш, суднинг ҳукми қонуний кучга киргунга қадар ушбу шахсларнинг шаъни, қадр-қимматини сақлашга ҳамда терговнинг сифатли ва самарали олиб борилишига хизмат қилади. Шу билан бирга, айнан тергов сири ҳокимият ваколатини суиистеъмол қилиш, жиноят иши материалларини сохталаштириш, далилларни олишнинг қонунда рухсат этилмаган усуллари қўллаш учун қулай шароит яратиши мумкин. Тергов сирининг мавжудлиги тергов ҳокимияти вакиллари томонидан амалга оширилаётган процессуал ҳаракатларни ошкор этмаслик имконияти бўлиб, бу имконият уларга назорат қилиб бўлмайдиган (идоравий, прокурор ва суд назоратидан ташқари) фаолият билан шуғулланишларига имкон беради. Бу ҳолат эса ўз навбатида жамиятда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар тўғрисида салбий фикрнинг кучайишига сабаб бўлади. Бизнингча, жиноят иши юритувида транспарентлик масаласи қуйидаги

масалаларда ҳуқуқни қўллаш амалиётининг судгача бўлган даврига ҳам татбиқ этилиши керак:

- ўзларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига алоқадор бўлган чекланган процессуал ҳужжатлар билан процесс иштирокчилари томонидан танишиб чиқиш имкониятининг мавжудлиги;

- терговга оид маълумотларнинг муайян қисмини қонунда назарда тутилган миқдорда ва тартибда оммавий ахборот воситаларида эълон қилиш;

- ўзининг конституциявий ҳуқуқлари бузилган деб ҳисоблаган шахс судга шикоят қила олиши ва бу шикоятнинг кўриб чиқилиши жараёнида унга шахсан иштирок этиш имкониятининг таъминланиши.

References

1. https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati/O'zbek%20tilining%20izohli%20lug'ati%20-%200.pdf
2. Jackson B. A. Strengthening trust between police and the public in an era of increasing transparency. – Arlington, VA : Rand corporation, 2015.
3. J. Rajamäki, J. Tervahartiala, S. Tervola, S. Johansson, L. Ovaska and P. Rathod, "How Transparency Improves the Control of Law Enforcement Authorities' Activities?," *2012 European Intelligence and Security Informatics Conference*, 2012, pp. 14-21, doi: 10.1109/EISIC.2012.35.
4. Смирнов А.В. Транспарентность судебной власти: политико-правовой анализ // Проблемы транспарентности правосудия: монография / ред.-сост. Е. Б. Абросимова, С. Л. Чижков. М. : ЛексЭст, 2005. С. 14.
5. Сыч Н.В. Понятие и значение транспарентности правосудия на современном этапе развития российского общества / Н. В. Сыч // Актуальные проблемы современного уголовного процесса России: сборник научных трудов / под ред. проф. В. А. Лазаревой, Министерство Образования И Науки Российской Федерации, Федеральное Государственное Бюджетное Образовательное Учреждение Высшего Проффессионального Образования «Самарский Государственный Университет». – Самара: Издательство «Самарский университет», 2012. – С. 307-314. – EDN ZMKWYL. <https://elibrary.ru/item.asp?id=30270938&>
6. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
7. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
8. Жамолов Б.У. Суд ҳокимияти (назария ва амалиёт масалалари): монография. – Т.: “Юрист-медиа маркази” нашриёти, 2011 йил, 132-бет
9. Арипов Д. Суд ҳокимияти очиқлигини таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий масалалари. “Одиллик мезони” илмий-амалий, ҳуқуқий журнали. №5, 2021 йил, 12-б.
10. Tarasov A.A. Transparency of justice - essential feature of the rule-of-law state. Тарасов А.А. Транспарентность правосудия – сущностный признак правового государства // Правовое государство: теория и практика. 2013. №4 (34). – 20с. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transparentnost-pravosudiya-suschnostnyy-priznak-pravovogo-gosudarstva>
11. <https://sud.uz> Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг “Суд муҳокамаси ошкоралигини ва судлар фаолиятига доир ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш тўғрисида”ги қарори (2020 йил 21 февраль, № 04).

12. Крылов А.В. К вопросу об определении тайны следствия / А.В. Крылов // Российский следователь, 2003, № 9. https://elibrary.ru/download/elibrary_23312200_89642312.pdf
13. Черепанова Л.В. Соразмерность ограничения права на ознакомление с материалами, полученными на первоначальной стадии уголовного процесса. – С.197. https://elibrary.ru/download/elibrary_21634693_90276772.pdf
14. Мавланов К. Т. ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ГУМОН ҚИЛИНУВЧИНИНГ ИШ МАТЕРИАЛЛАРИ БИЛАН ТАНИШИШ ҲУҚУҚИНИ ТАЪМИНЛАШ //ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ. – 2021. – Т. 6. – №. 2.
15. Мавланов К. Dalillarni bevosita tekshirish tartibini takomillashtirish //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 5/S. – С. 121-126.
16. Tuychievich M. K. ENSURING TRANSPARENCY IN CRIMINAL PROCEDURE //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 1550-1554.